

ДИСКУРСИВНІ СТРУКТУРИ ПОВСЯКДЕННОСТІ В АВТОБІОГРАФІЯХ ПОКОЛІНЬ: ДОСВІД ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Це дослідження покликане проілюструвати в дії генеалогічний метод, запропонований М. Фуко, та застосувати його для виявлення дискурсивних структур повсякденності трьох зрізів поколінь: «середнього радянського», «пізнього радянського» і покоління народжених уже в незалежній Україні (умовно починаючи з 1990 р.). Застосування генеалогічного методу можливе за наявності «архіву» документів – певних документальних свідчень, що регламентують окрему сферу життєдіяльності індивідів і є типовими та доступними для аналізу. Об'єктом аналізу в цій статті стали так звані «діловодні автобіографії», тобто однотипні повторювані форми взаємодії людини й суспільства, які надають змогу фіксувати різновиди «цивільної повсякденності» в її різних варіантах: радянську й сучасну. Генеалогічний аналіз дискурсивних структур, що становлять повсякденність, показав, що влада проникає на рівень стосунків між індивідами, для чого владою були вироблені механізми впровадження стратегій влади у сферу повсякденності.

Ключові слова: повсякденність, генеалогія, біографічні дослідження, дискурс, дискурсивні стратегії, дискурсивні практики, покоління.

Соціологія повсякденності демонструє звуження масштабів сучасних досліджень від глобальних соціальних до локальних повсякденних. Така зміна дослідницької оптики говорить про те, що соціологічна наука почала рефлексувати над припущенням, що індивід ніколи не стикається із суспільством загалом. Він стикається з тим, що можна назвати повсякденним оточенням, що не зводиться до традиційного соціологічного поняття «група». Такий контекст актуалізує звернення до унікального біографічного досвіду індивіда. Розгляд біографій як способу збору соціально значущої інформації є відображенням певних історичних змін у соціальному житті. Біографія стає результатом особистих рішень, які не задані жорсткими становими структурними рамками, традиціями. Біографія перестала бути предзаданою, здатності для конструювання власного Я розширилися, і в цьому полягає біографізація постсучасного суспільства [2, с. 81]. Біографізація суспільства як конструювання різноманітних і не завжди прогнозованих Я виражається в парадоксі біографічної роботи, яка охоплює всі соціальні шари й середовища. Зокрема, Г. Розенталь пише про те, що «біографічна робота» як інтерпретативна робота із самоорієнтації протягом усього життя є відповіддю на перепони соціальної інтеграції та громадського порядку в еру модерну. Саме біографія як жанр тематичного опису особистості (а не науковий дискурс ідентичності) надала змогу індивідам організувати своє життя в тимчасовому аспекті, також у плані ролі в різних соціальних інститутах і заходів. «Біографія за визначенням передбачає схрещення індивіда й суспільства. Вона робить зайвою концепцію ідентичності» [3, с. 242].

Основна мета застосування біографічних методик – нове прочитання, реінтерпретація й реактуалізація особистих свідчень (автобіографій, щоденників, мемуарів). Нове прочитання класичних автобіографічних текстів має здійснюватися на нових епістемологічних підставах. У межах нової методологічної дослідницької стратегії можна розглядати генеалогічний метод, запропонований М. Фуко. На відміну від розгляду біографічних свідчень, що традиційно домінує в гуманітарних науках, як єдиного корпусу текстів, які трансформуються залежно від загального процесу становлення суб'єктивно-особистісного аспекту в культурі, у межах генеалогічного методу планується аналізувати конкретні тексти як результат конкретних соціальних і культурних практик, вкорінених в історичній дійсності. Передбачається, що такий підхід надасть змогу по-новому поглянути не лише на зміст особистих свідчень, а й на трансформації, що відбулися в повсякденності, а також суспільстві загалом.

Метою статті є застосування генеалогічного методу дослідження для аналізу автобіографічних джерел з урахуванням поколінного підходу, адже «покоління» належить до тих понять, якими досить легко оперує суспільна свідомість на рівні повсякденності, і нині спостерігається сплеск подібного інтересу, який глибоко рефлексується буденною свідомістю. У наукових дискусіях також спостерігається відродження інтересу до концепції поколінь і переформулювання проблематики міжпоколінних змін з позицій сучасності.

Загальнотеоретичні питання історії повсякденності представлені в працях західноєвропейських авторів П. Бергера, Ф. Броделя, Г. Гарфінкеля, Е. Гусерля, Т. Лукмана, А. Людтке, А. Сікуреля, Л. Февра, А. Шюца та ін. Серед представників французького структуралізму окремі проблеми повсякденного життя розглянуто, перш за все, у працях Р. Барта, Ж. Бодріяра та М. Фуко. Теоретичні питання дослідження повсякденності серед вітчизняних науковців розкривають Л. Губернюк, О. Даниленко, Т. Титаренко, О. Ходус. Представником культурно-історичного напрямку у вивченні поколінь є К. Маннгейм. У межах структурного функціоналізму проблему поколінь порушено в публікаціях Т. Парсонса. Соціологічна категорія «покоління» представлена в доробку А. І. Афанасьєвої, Л. Н. Когана, І. С. Кона, В. Т. Лісовського, Б. С. Павлова, С. Г. Спасибенко, А. В. Товстих.

Ми в своєму дослідженні використовували поняття саме символічного покоління, яке асоціюється не стільки з одночасністю народження, скільки із спільністю значущих переживань людей, що виявилися учасниками або сучасниками важливих історичних подій («покоління Жовтневої революції», «покоління Великої Вітчизняної війни») або пов'язані загальними інтелектуальними орієнтаціями або настроями («втрачене покоління») [1, с. 271–272]. Тривалість «життя» таких умовних поколінь також є умовною хронологічно нестрогою, а їх характеристики – описовими. Нами будуть розглянуті три покоління: «середнє радянське» (кінець 1950-х – початок 1970-х рр.), «пізнє радянське» (середина 1970-х – кінець 1980-х рр.),

покоління народжених уже в незалежній Україні (умовно починаючи з 1990 р.).

Реалізація дослідницьких завдань у межах генеалогічного методу можлива лише за наявності «архіву», що містить документи, які надають змогу простежити дію повсякденних практик і розгортання дискурсивних практик. Для здійснення генеалогічного аналізу потрібні «тексти, що полягають у найбільшому числі можливих відносин з дійсністю; щоб вони не лише з нею співвідносилися, але в ній діяли» [4, с. 88]. У таких текстах і виявляється влада в дії, або, що те саме, дія того або іншого диспозитиву влади. Ключовими об'єктами для генеалогічного аналізу стають диспозитиви, дискурсивні конструкції, що роблять індивідів видимими для влади [5, с. 51]. Привертає увагу на те, яким чином ті або інші індивіди, представлені в архіві лише у формі коротких фрагментів їх біографій, стають «видимими» для влади, потрапляють у поле її силової дії. Саме тому документи біографічного характеру з характерним для них змістом і становлять об'єкт нашого дослідження. Об'єктом нашого аналізу в цій статті стали так звані «діловодні автобіографії», тобто однотипні повторювані форми взаємодії людини й суспільства, які надають змогу фіксувати різновиди «цивільної повсякденності» в її різних варіантах: радянську й сучасну.

Фуко звертає увагу на те, яким чином ті або інші індивіди, представлені в архіві лише у формі коротких фрагментів їх біографій, стають «видимими» для влади, потрапляють у поле її силової дії [5, с. 53]. Складання автобіографії розглядається як приклад оформлення дискурсивної практики, що робила «видимим» весь основний досвід життя індивіда при його «зіткненні» з офіційною системою. Змістовне наповнення автобіографії, тобто сам документ, виступає в ролі «дискурсивного висловлювання», що покликане оформити цю дискурсивну практику в певні офіційні стандартизовані документи, які поповняють архів. Саме наявність великої кількості повторюваних стандартизованих документальних свідчень, якими виступають проаналізовані «діловодні автобіографії», робить можливим їх використання як об'єкта для аналізу при застосуванні генеалогічного методу дослідження. Цей метод реконструював стратегії надання сенсів фактам на підставі документів архіву, в яких разом з описом самого факту були присутні й сліди стратегій надання культурних значень документованим подіям або явищам, що надає змогу розглядати автобіографії як висловлювання, що в кінцевому результаті становлять дискурсивні практики. Дискурсивні практики, за визначенням, мають імперативний характер та спрямовані на підтримку панівного дискурсу влади в конкретний період часу. На прикладі аналізу автобіографій будуть показані дискурсивні стратегії документального оформлення дії окремих диспозитивів повсякденності за допомогою віднесення індивідуальної автобіографії до «державного стандарту», визначеного анкетною.

Написання автобіографії ми розглядаємо як дискурсивну практику, що досить рельєфно виявляє себе в радянський період існування. Як і будь-яка дискурсивна практика, що за визначенням має імперативний ха-

рактер, у радянській державі практика написання автобіографій мала тотальний характер, автобіографії склалися щоразу, коли індивід «зустрічався» із соціальним інститутом, приходив на роботу, вступав у громадську організацію, міняв свій соціальний статус. Автобіографії писали вручну на аркушах А 4 від руки від 1 до 3 сторінок. Типовим прикладом автобіографічної практики було складання автобіографії при вступі на роботу. Аналіз масиву архівних документів надав нам змогу сформулювати загальний принцип складання «ділових автобіографій»: структура автобіографії була визначена опитувальним листом, тобто індивід розповідав про своє життя відповідно до «державного стандарту». Основні ключові питання, які потребували висвітлення в індивідуальних автобіографіях, є проявом дії окремих диспозитивів, що разом формували загальне враження про індивідуальні життєві траєкторії індивідів, тобто відображали їх повсякденний досвід існування. Серед таких диспозитивів, що визначають логіку повсякденності, були виділені диспозитиви праці, сім'ї, національності, освіти. Дія цих диспозитивів виявляється по-різному в кожному з виділених нами історичних періодів та чинить відповідний вплив на досліджувані покоління. Нами було виявлено, що кожна історична епоха має свої домінанти щодо вимог до складання й викладення змісту автобіографії, а також самого стилю викладу.

Перші ознаки оформлення практики «життеопису» в дискурсивну практику «складання автобіографії» можна знайти вже в автобіографіях зразка до 1950 р., які є найменш жорстко відформатованими й написані не за єдиним зразком. Їх автори були народжені здебільшого в період 1930-х рр. Розміри автобіографії інколи могли сягати розміру до 10 написаних сторінок. Середній розмір – 3–5 сторінок, для порівняння стандартна сучасна біографія – 1–2 сторінки. Розповіді характеризуються детальним описом усіх життєвих колізій, інколи без дотримання офіційно-ділового стилю написання, якого вимагає цей документ. Наприклад, «Самый близкий для меня дядя», «Бабушка умерла очень рано, я почти ничего не помню о ней». Така деталізація опису може свідчити про те, що автор не розуміє функціонального призначення цього документа, проте йому відомо про його необхідність для цілком знайомої практики – отримання роботи чи видачі інших видів документів. Детальне перерахування всіх життєвих подій – намагання стати максимально «прозорим» для влади, аби мати можливість безперешкодно функціонувати в межах радянської системи, а нерозуміння функціонального призначення документа призводить до включення в нього максимально широкого кола подій, аби не випустити з поля зору, можливо, важливу інформацію для системи радянської влади, яка сама по собі виявляється ще досить складною для розуміння звичайними індивідами. Такий детальний опис також свідчить про дисципліну та підпорядкування загальній логіці існування радянської системи.

Найпершим пунктом після зазначення ПІБ, дати народження була фіксація сімейного походження: «Родился в семье крестьянина», «семья крестьянина-бедняка», «крестьянина-средняка». Тобто в дискурс виводи-

лась сімейна сфера, яка свідчила про походження, матеріальне становище індивіда, його місце в системі соціальної ієрархії, яке, до речі, досить чітко розумів та кваліфікував сам автор – усі автори без проблем визначають стратифікаційний рівень сім'ї свого походження. Тобто існування стратифікаційного поділу в радянському суспільстві того часу сприймали та підтримували індивіди практиками диференціального співвіднесення себе із системою майнової ієрархії. У цьому прикладі ми бачимо прояв дискурсивних стратегій влади щодо закріплення соціального статусу в сприйнятті індивідів на рівні клішованих виразів системи соціальної стратифікації радянського суспільства.

Якщо звертатися до аналізу контексту написаного, то можна побачити, що майже всі автори цього періоду, навіть ті, які досягли висот у професійній ієрархії, – здебільшого вихідці зі звичайних незаможних сімей, народилися чи вирости в селі. Проте згодом списки посад в автобіографіях починають розширюватися, люди часто здійснюють переходи, особливо в управлінській сфері. У радянській системі приходиться зовсім інша реальність – списки посад і можливості «керувати й контролювати». Поява списку посад у біографічних документах, у тому числі в автобіографіях, видається важливою характеристикою змін у свідомості авторів, орієнтацією на цінності, раніше не властиві їх культурі. Усвідомлення власної значущості за допомогою офіційних ідеологічних критеріїв виявляється новою смисловою структурою людини післяреволюційного суспільства.

Непохитність бюрократичної машини підтверджується також даними автобіографій того періоду щодо таких сфер діяльності, як сім'я. Обов'язковим було надання відомостей як про автора, так і про найближчих родичів щодо судимості, розкуркулення чи позбавлення виборчих прав, участь у Жовтневій і Лютневої революції, наявність родичів за кордоном. Сім'я в такий спосіб маркувалась як простір існування видимих і невидимих «загроз» – якщо серед близьких чи дальніх родичів були присутні «неблагонадійні» представники, то це могло стати причиною більш пильної уваги до індивіда, інколи – навіть відмови від надання якихось благ, послуг чи преференцій. Із цією самою метою необхідно було вказати партійну належність, наявність зв'язку з іншими, антирадянськими організаціями, чи були відхилення від генеральної лінії партії, партійні стягнення. Далі потрібно було викласти докладний опис складу сім'ї з усіма попередніми вказівками. Цікавим є те, що дуже часто на бланках для написання автобіографій були розміщені списки-вимоги щодо її складання та послідовності викладу. Причому у вимогах до написання автобіографії початкового зразка було набагато менше вимог до опису свого життя і щодо опису життя своїх родичів. Після зміни вимог у пізніших радянських автобіографіях вимагали вказувати зміни в сімейному стані, відомості про всіх родичів дійсних і колишніх членів подружжя та точне місце народження й адреси постійного проживання всіх родичів як автора, так і іншого члена подружжя. Інколи можна зустріти навіть оціночні судження щодо сімейного життя, типу «Семейные Отношения строю верно».

Якщо не підтримував зв'язку з якимись родичами – необхідно було вказати причину. Таким чином, ми бачимо, що головна інформація, за якою робили висновки про людину, стосувалася, насамперед, її революційно-політичної діяльності й революційно-політичної діяльності членів її сім'ї. Особисті заслуги та особистісні якості (наприклад, рівень освіти) були другорядними або взагалі не висвітленими.

В автобіографіях радянського зразка після 1950–1960-х рр. вже починає часто з'являтися інформація щодо професійної освіти. Тобто ми бачимо, що вертикальна соціальна мобільність стає менш доступною, а різноманітні соціальні інститути (наприклад, армія та освіта) втрачають свої широкі можливості для соціальної мобільності всіх верств населення й починають перетворюватися на більш закриті, важкодоступні та дистанційовані інституції. Також підвищення рівня освіти говорить про потребу у високоосвічених кадрах і потребу в підвищенні професіоналізму.

Поряд зі стандартними формулюваннями й характеристиками: дисциплінованість, працьовитість, охайність, – відзначаються нові якості, що характеризують працівника не з політичної точки зору, а підкреслюють його індивідуально-особистісні якості: «Общительный», «имею организационные способности», «умею передать свои знания и опыт». Тобто тепер і особисті комунікативні якості індивіда, і його поведінка в неформальному комунікативному полі виявляються «введеними в дискурс» – починають вказуватися в автобіографічних документах. Незважаючи на це, усе ще зберігається бідність і нерозвиненість лексики: «Документы обрабатывает грамотно и культурно», «финансовую работу любит и желает работать», «над собой работает хорошо». Причому всі ці характеристики узагальнюються як «ділові якості», що явно не відповідає змісту поняття «діловий».

Автобіографія стає менш розширеною й детальною. При складанні автобіографії вказують рід діяльності родичів під час війни та наявність родинних зв'язків із закордоном. Як бачимо, контролюючи функцію держава продовжує виконувати й у цей час, проте сама автобіографія починає ставати більш універсальною, короткою та менш деталізованою. Головними її складовими були: рівень освіти, сфера діяльності, місце народження й проживання самого автора та його найближчих родичів. Уже немає необхідності в детальному описі свого життєвого шляху з обов'язковим описом життя широкого кола родичів, а також із зазначенням участі в Лютневій і Жовтневій революціях. Таким чином, ми можемо зробити висновок, що в 1960–1970 рр. при складанні «ділових» автобіографій спостерігається вплив політичних факторів, поряд з цим більшою мірою починають враховувати такі індивідуальні компоненти характеристики, як: освіта, професійні навички, особливості характеру особистості.

Зазначена тенденція продовжує зберігатися й у наступний період: 1970–1980 рр. Причому помітним стає, що політична складова вже не переважає при складанні документів, а до кінця періоду й зовсім обмежується короткими вказівками та нотатками стандартного змісту: «В комсомол

вступил в...», «член партії с...». Для цього періоду характерна ще більша лібералізація. Відомості про найближчих родичів починають давати більш стисло – одні імена, навіть без прізвищ та, інколи, і без адрес. Політична лінія втрачає свої лідерські позиції й перестає бути домінантною при складанні особистісної характеристики та автобіографії. Їй на зміну приходять опис індивіда з позиції його індивідуальних та професійних навичок і вмінь. Лексика цього періоду стає більш різноманітною, у ній починають використовуватись не лише політичні терміни, а й більш широке коло виразів. Незмінними залишаються характеристики, пов'язані з позитивними якостями: дисциплінованість, пунктуальність, ініціативність, охайність, спокійність, витриманість.

Епоха поставторитарного розвитку – період після 1990-х рр. і до сьогоднішніх днів – затребувала оновлення всіх сфер життєдіяльності суспільства. У документах цієї епохи вже геть відсутня яка-небудь згадка про комуністичну партію або про соціалістичну Батьківщину. Усе частіше зустрічається перелік та опис особистісних якостей: «коммуникабельный», «инициативный». Незважаючи на те, що список позитивних рис, якими повинен володіти робітник, майже не змінився (дисциплінованість, пунктуальність, ініціативність, охайність, спокійність, витримка), починають відзначати зовсім нові риси, не характерні для попереднього часу: «маю творчий підхід до справи», «стрессоустойчивый». Напевно, структурні зміни, які привнесли елемент інноваційності в суспільні відносини й вплинули на них, зажадали застосування нових творчих підходів для повноцінної адаптації до нових умов.

Загалом змістовне наповнення автобіографії починає змінюватися. Так, дані про родичів зовсім зникають, обмежуючись тільки даними про найближчих членів сім'ї: дружини/чоловіка, дітей. Далі йде не детальний перелік таких характеристик, як здобута освіта та основні місця здійснення трудової діяльності. Далі – адреса, дата написання та особистий підпис. Незважаючи на ці зміни, дуже часто сама структура професійно-ділової лексики не змінюється. У багатьох сучасних автобіографічних документах продовжують переважати усталені вирази, характерні для радянської епохи, що, правда, лише українською мовою: «Добре знаю і грамотно оформлюю документи», «приймала активну участь у суспільному житті». Іноді в реченнях та словосполученнях радянських періодів просто замінюють на відповідні сучасні. Абсолютно абсурдно іноді виглядають згадані сьогодні характеристики, які мають явно радянські корені опису. Проте в деяких бюрократичних інституціях побудова та вимоги до написання автобіографії збереглися з радянських часів і включають у себе докладний опис свого життєвого шляху, а також відомості про всіх членів сім'ї, що є характерним більше для радянського суспільства тотального контролю, ніж для сучасного відкритого суспільства. Такий стан справ, для якого характерна зовнішня зміна форми, але без зміни суті, став можливим у межах існуючої в Україні подвійної інституціоналізації соціальних інститутів, яка означає збереження старих мімікрованих інститутів, що зберігають традиційну ре-

гулятивну функцію та спираються на збережені елементи соціальної інфраструктури, старі соціальні позиції й рольові приписи та відчують на собі вплив радянського минулого.

Проте є сфери діяльності, де саме такий спосіб існування автобіографії залишається в минулому, тепер замість визначеного стандартною анкетною автобіографічного нарративу ми складаємо CV або резюме, які є принципово іншими автобіографічними практиками, передусім тому що їх складають до прийняття на роботу, до зустрічі із соціальним інститутом. Тепер істотним виявляється реальний або уявний індивідуальний соціальний капітал і особистий результат, не співвідношуваний із цивільною ідентичністю. Цей досвід складання автобіографічних документів досить новий і цікавий, проте маловивчений. Він характеризує дискурси, що домінують у сучасній повсякденній реальності, і найбільш часто використовуються представниками молодого покоління.

Розглянемо основні відмінні риси CV або резюме від автобіографії. Головна відмінність полягає у формі об'єктивування цієї дискурсивної практики – CV або резюме складають переважно в електронній формі, тому що основний канал передачі цього документу – Інтернет, точніше – електронна пошта. Нагадаємо, що основна форма складання стандартної автобіографії – письмова, власноручно написана, без виправлень. Дані тенденції засвідчують масштабну віртуалізацію сучасного життя, що проникає на всі рівні повсякденної взаємодії, докорінно змінюючи та переформатуючи різні звичні форми комунікації. Тобто акцент дискурсивних практик сучасності переноситься у віртуальне поле взаємодії, глибоко проникаючи в структури повсякденності на основі своєї доступності, легкості та латентності.

За аналогією з попередніми періодами, розглянемо дію деяких диспозитивів повсякденності, що виявляється в цій автобіографічній практиці, – написані резюме. За аналогією з попередніми періодами, почнемо з розгляду особистих свідчень, що надаються індивідом. Відмінним є те, що в сучасних резюме можна вказувати лише своє прізвище та ім'я, по батькові можна опустити, так само як і домашню адресу, обмежившись зазначенням міста. Це пояснюється тим, що спостерігається персоналізація сучасної епохи та втрачається необхідність вживання додаткових «навантажень» (на кшталт по батькові), що утруднюють комунікацію. Також цікавою є нова вимога – наявність фото. Це ще раз підтверджує дискурсивний характер цієї практики повсякденності. Наявність фото найбільш наочно робить індивіда «видимим» для працівників системи.

У диспозитиві сім'я також спостерігаються багато змін: дані про родичів не лише не вимагаються, навпаки, не рекомендується вказувати своє сімейне становище та наявність/кількість дітей. Винятки становлять лише молоді жінки, що, вказуючи свій сімейний стан і наявність/кількість, таким способом намагаються підкреслити відсутність планів щодо майбутньої декретної відпустки.

Значення таких характеристик, як національність, відомості щодо політичної належності або політичної участі, узагалі ігноруються. Проте вадливе місце починають посідати такі блоки характеристик, як «Цілі», «Досягнення», «Особисті якості». Зараз усе більше уваги при відборі кандидатів приділяють особистим якостям співробітника. Тобто резюме має бути максимально персоналізованим і давати якомога широкий спектр знань щодо персональних якостей індивіда, які можна з легкістю підрахувати та, за необхідності, перевірити.

Наступний диспозитив – освіта. Якщо в попередніх періодах освіта маркувалася через критерії назви навчального закладу, в яких здобута середня, середньо-спеціальна чи вища освіта, з обов'язковим зазначенням точних часових періодів зміни місць навчання, інколи – навіть точної адреси закладу освіти, то в сучасний період можливим стає зазначення останнього, або найбільш важливого, рівня здобутої освіти. Натомість, у резюме повинні бути максимально деталізовані додаткові освітні практики (тренінги, додаткові курси, підвищення кваліфікації, майстер-класи), що виступають як свідчення компетентності та соціального статусу, запорука успішної професійної самореалізації

Також новим блоком у резюме, якого раніше не було в автобіографії, є невеликий за обсягом, але дуже важливий за змістом пункт «Додаткова інформація»: тут можна вказувати наявність водійських прав, володіння іноземними мовами, знання комп'ютерних програм. Ці компетентності дають можливість отримати найбільш комплексне уявлення про особистість претендента та роблять його особисті здобутки ще більш деталізованими. Можна зробити попередній висновок, що дискурсивні стратегії сучасності орієнтовані на раціональність, демонстрацію особистих умінь, навичок та досягнень, а, отже, і на загальну персоналізацію й індивідуалізацію повсякденності.

Висновки. Таким чином, проаналізувавши радянські та сучасні особистісні документи, ми дійшли висновку, що офіційний дискурс радянського часу був спрямований на формування абсолютно лояльного щодо влади індивіда, який довіряв їй, який був би вірний Комуністичній партії, Батьківщині, абсолютно «прозорий» у всіх сферах своєї повсякденності – сім'я, трудова діяльність освіта, політична участь тощо. Стабільність забезпечувалася монополією політичної влади й лояльністю радянського індивіда. Шляхом аналізу масиву автобіографічних документів нами було виявлено, що з метою забезпечення підтримки діючих владних дискурсів у радянській повсякденності застосовували відповідні дискурсивні стратегії «видимості»:

- деталізація особистої «історії життя» (покроковий опис життєвого шляху із зазначенням усіх дат);
- залучення до широкої інформаційної бази за рахунок родинних зв'язків (надання інформації щодо широкого кола родичів);
- імперативний характер усіх форм політичної участі;
- нехтування особистими якостями індивіда – деперсоналізація;

– нівелювання особистих досягнень та здобутків, що стосувались індивідуальності індивіда, – відчуження від результатів своєї діяльності.

Нові умови життєдіяльності, перехід до ринкових відносин і демократичного ладу вимагає від людини особистісних зусиль, зростання професіоналізму, особистої відповідальності. Враховуючи «радянське» минуле нашої країни, цей процес в Україні проходить складно й своєрідно. Зміст зафіксованого офіційного дискурсу методом аналізу автобіографій вказує на існування збереження тенденцій, характерних для радянського суспільства в сучасному, що дає підстави говорити про феномен подвійної інституціоналізації в Україні. Проте на сучасному етапі ми можемо спостерігати функціонування нових дискурсів у сучасній повсякденності, що реалізуються на основі нових дискурсивних стратегій, а саме:

– віртуалізація повсякденності (необхідність пересилати автобіографічне резюме в електронному варіанті);

– персоналізація (відсутність фіксації даних про найближчих родичів; наявність фото);

– індивідуалізація особистих даних (перелік займаних посад та цілей працевлаштування);

– «культура досягництва» (фіксації особистих досягнень і здобутків);

– інтелектуалізація (наявність вищої професійної освіти та акцентування уваги на наявності додаткових освітніх практик).

Тобто дискурсивна стратегія якісно змінюється: із радянської «сповідально-дисципліновано-відособленої» на сучасну «раціонально-демонстративно-персоналізовану». Таким чином, у цьому дослідженні нами був на практиці використаний автобіографічний метод як генеральна стратегія при генеалогічному дослідженні повсякденності поколінь. Генеалогічний аналіз дискурсивних структур, що становлять повсякденність, показав, що влада проникає на рівень стосунків між індивідами, для чого нею були вироблені механізми впровадження власних стратегій у сферу повсякденності.

Список використаної літератури

1. Зенкин С. Н. «Поколение»: опыт деконструкции понятия. *Поколение в социокультурном контексте XX в.* Москва: Наука, 2005. 631 с.

2. Плотицкина Н. В. Биографический метод в политической социологии повседневности. *Вестник Томского государственного университета.* 2013. № 373. С. 80–83.

3. Розенталь Г. Реконструкция рассказов о жизни: принципы отбора, которыми руководствуются рассказчики в биографических нарративных интервью. *Хрестоматия по устной истории.* Санкт-Петербург, 2003. С. 322–356.

4. Фуко М. Археология знания. Киев: Ника-Центр, 1996. 208 с.

5. Фуко М. Порядок дискурса. *Воля к истине: по ту сторону знания, власти и сексуальности.* Москва: Касталь. 1996. С. 49–95.

Стаття надійшла до редакції 20.04.2019.

Скляренко Е. А. Дискурсивные структуры повседневности в автобиографиях поколений: опыт эмпирического исследования

Данное исследование призвано проиллюстрировать в действии генеалогический метод, предложенный М. Фуко, и применить его для выявления дискурсивных структур повседневности трех срезов поколений: «среднего советского», «позднего совет-

кого» и поколения рожденных уже в независимой Украине (условно начиная с 1990 г.). Применение генеалогического метода возможно при наличии «архива» документов – определенных документальных свидетельств, которые регламентируют сферы жизнедеятельности индивидов и являются типичными и доступными для анализа. Объектом нашего анализа в этой статье стали так называемые «делопроизводственные автобиографии», то есть однотипные повторяемые формы взаимодействия человека и общества, которые позволяют фиксировать разновидности «гражданской повседневности» в ее разных вариантах: советскую и современную. Генеалогический анализ дискурсивных структур, которые представляют повседневность, показал, что власть проникает на уровень отношений между индивидами, для чего властью были выработаны механизмы внедрения стратегий власти в сферу повседневности.

Ключевые слова: повседневность, генеалогия, биографические исследования, дискурс, дискурсивные структуры, дискурсивные практики, поколения.

Skliarenko K. Discourse Structures of Daily in Autobiographies of Generations: Experience of Empirical Research

This article is intended to illustrate in the action the genealogical method proposed by M. Fuko and apply it to reveal the discursive structures of the daily, of the three sections of generations. The use of the genealogical method is possible in the presence of «archives» of documents – certain documentary evidence that regulates a separate sphere of life of individuals and are typical and available for analysis. The object of our analysis in this work was autobiography, that is, the same type of repetitive forms of interaction between man and society, which allow to fix the varieties of daily, in its various variants: Soviet and modern. The composition of the autobiography is considered as an example of the implementation of discursive practice, which made «visible» all the main experience of the individual's life in his «collision» with the official system. The meaningful content of the autobiography, that is, the document itself, acts as a «discourse statement» that is intended to formalize this discursive practice in certain official standardized documents that will supplement the archive.

In the analysis of the «average» Soviet generation, the most important discourse strategies of the authorities regarding daily, there were transparency strategies that ensure the most effective implementation of procedures for obtaining knowledge about individuals; «Normalization» of social cataclysms; discursive «germination» of the practice of political participation in daily. Speaking about the «late Soviet generation», the strategies of differentiation associated with the design of new forms of identity are identified as dominant: professional reorientation, expansion of the sphere of freedom as a «forced» necessity; activism as an adaptive practice of «survival»; low level of individual engagement. Generations born in independent Ukraine are distinguished by the influence of discursive strategies of individualization, virtualization and personalization. The genealogical analysis of the discursive structures that make up daily has shown that power penetrates the level of relations between individuals, for which the authorities have developed mechanisms for implementing the strategies of power into the sphere of daily.

Key words: daily, genealogical method, biographical research, discourse, discursive structures, discursive practices, generations.